

TÓTH ESZTER főigazgató-helyettes,
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

INFORMÁCIÓS KÁRPÓTLÁS

AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI IRATOK MEGISMERÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

IAz Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárát – jogelődjéhez, a Történeti Hivatalhoz hasonlóan – azzal a céllal hozta létre a Magyar Köztársaság Országgyűlése, hogy az 1944 és 1990 közötti magyar állambiztonsági szervek iratait őrizze. A levéltár az alapfeladatain túl (iratkezelés, -feldolgozás, betekintési jog és kutatási lehetőség biztosítása) maga is részt vállal az iratanyag tudományos feltárásában és eredményeinek publikálásában. A Történeti Levéltár illetékessége megalakulásától többször változott, utoljára 2017-ben, azóta a magyar vonatkozású külföldi állambiztonsági iratok gyűjtése is a feladatai közé tartozik.

ÁLLAMPOLGÁRI BETEKINTÉS – MAGÁNTÖRTÉNELEM

IMás közlevéltáraktól eltérően a Történeti Levéltár külön feladatot is kapott – amit az Országgyűlés a Történeti Levéltár létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvényben is nevesített –, hogy az általa őrzött iratok vonatkozásában az érintettek gyakorolják az információs önrendelkezési jogukat. Ez azt jelenti: mindenkinek joga van megismerni az állambiztonsági szervek által róla és elhunyt családtagjairól összegyűjtött és a levéltárban őrzött iratokat. Az ügyfelek személyesen, postai úton, néhány éve pedig már a honlapunkon elérhető online kérdőíven is beadhatják kérelmüket az iratanyag előkészítésére. Az elmúlt években az igénylések jelentős része már így érkezik, és az ingyenesen előkészített iratmásolatokat a kérelmező – a jogosultság igazolása után – személyesen vagy postai úton kapja meg. A törvény szerint az érintett minden olyan természetes személy, akinek személyes adata bármilyen jogcímen szerepel a levéltár kezelésében levő iratokban. Az érintett lehet: megfigyelt személy, hivatásos alkalmazott, hálózati

mindenkinek joga van megismerni az állambiztonsági szervek által róla és elhunyt családtagjairól összegyűjtött és a levéltárban őrzött iratokat

a honlapunkon elérhető online kérdőíven is beadhatják kérelmüket az iratanyag előkészítésére

személy, operatív kapcsolat vagy harmadik személy; a legnagyobb betekintési jogosultsága a megfigyeltnek van.

¶ A kérelmezőkre vonatkozó kutatást a levéltár munkatársai a fellelhető nyilvántartások alapján végzik el: a kutatás során a személyekre vonatkozó információkat több típusú forrásokból gyűjtik össze. Ezt az egyébként is hosszadalmas és bonyolult kutatómunkát nehezíti, hogy az előkészítéskor figyelembe kell venni, az érintett milyen jogcímen szerepel az összegyűjtött különböző forrásanyagokban. A Történeti Levéltár alapelve, hogy a kérelmező a lehető legteljesebb anyagot kapja meg úgy, hogy az nem járhat mások magánéletének és személyes adatainak sérelmével. Vitatható esetekben a Történeti Levéltár azt az elvet képviseli, hogy a pártállami diktatúra alatt jogtalanul gyűjtött személyes adatok védelme elsőbbséget élvez a megismerés szabadságával szemben.

a kérelmező a lehető legteljesebb anyagot kapja meg úgy, hogy az nem járhat mások magánéletének és személyes adatainak sérelmével

¶ Az elmúlt években átlagosan 2-4 ezer betekintési kérelem érkezett a levéltárba, s bár a kérelmek száma az utóbbi néhány esztendőben csökkent, az iratanyag egyre mélyebb szintű feldolgozottságának eredményeképpen az előkészítési feladat mértéke inkább növekedett. A Történeti Levéltár az utóbbi két évben már 50-50 ezer oldalnyi iratmásolatot szolgáltatott ingyenesen az érintettek számára. Bár a levéltár folyamatosan csökkenti restanciáját, még mindig több hónap a várakozási idő. Éppen ezért külön figyelmet fordítunk az idősebb korú vagy jogbiztosító céllal a levéltárhoz forduló kérelmezők ügyeire. 1997-től 2017 végéig több mint 41 ezer állampolgár kérte az állambiztonsági szervek róla vagy a törvényben meghatározott hozzátartozójáról gyűjtött anyagait. Az elmúlt időszakban egyre nagyobb arányban fordulnak a levéltárhoz érintettek gyermekei, unokái.

1997-től 2017 végéig több mint 41 ezer állampolgár kérte az állambiztonsági szervek róla vagy a törvényben meghatározott hozzátartozójáról gyűjtött anyagait

KUTATÁS

¶ A Történeti Levéltár, hasonlóan a többi közlevéltárhoz, ingyenesen biztosítja a tudományos kutatók és magánszemélyek részére a kezelésében lévő levéltári anyag kutatását. A kutatási feltételek nagyobb részt megegyeznek az általános

A törvény szerint az érintett minden olyan természetes személy, akinek személyes adata bármilyen jogcímen szerepel a levéltár kezelésében levő iratokban.

*a kutatók részére
kiadandó iratokat
minden esetben
előzetesen végig
kell olvasni,
és a törvény szerint
védendő adatokat
a másolatokon
le kell takarni*

levéltárakban folytatható tudományos kutatásával, amelyeket a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. tv. szabályoz. Az eltérés – a 2003. évi III. tv. vonatkozó rendelkezéseiből adódóan – a személyes adatok körének szűkítésében van, mivel a védelmi időn belül sem ismerheti meg a tudományos kutató a különleges személyes adatok (egészségügyi állapot, szexuális szokás, kóros szenvedély) egy részét; ez alól kivétel „az állambiztonsági tevékenységet végző szervek működésével összefüggésbe hozható” egészségügyi adat. Mindebből következően a kutatók részére kiadandó iratokat minden esetben előzetesen végig kell olvasni, és a törvény szerint védendő adatokat a másolatokon le kell takarni. A Történeti Levéltár törekszik arra, hogy a már digitalizált iratanyagát elektronikusan hozzáférhetővé tegye a kutatók számára a kutatóteremben. Az iratok fizikai állagát védve így egyszerre több kutató is hozzáférhet ugyanahhoz a forráshoz, ráadásul a személyes adatok anonimizálásának folyamata is egyszerűsödik. Az intézmény kutatóforgalma, különösen a kutatási esetek számát tekintve, az ország két legnagyobb levéltárával versenyez. Jelenleg a kutatást hagyományos segédletek (raktári nyilvántartások), valamint a levéltár által kifejlesztett adatbázis (ÁBTLInfo) és az intézmény honlapján bárki számára elérhető forrásközlések segítik.

GYŰJTŐTERÜLETI MUNKA

- ¶ A levéltár alapfeladatainak szakszerű ellátásához elengedhetetlen előfeltétel az egymásra épülő, egymást erősítő gyűjtőterületi, iratfeldolgozó és állományvédelmi munka biztosítása.
- ¶ A jogelőd Történeti Hivatal, illetve az ÁBTL illetékességét, más szóval a levéltárba tartozó iratok körét a törvényhozó

az elmúlt húsz évben hol bővítette, hol szűkítette. Fontos megemlíteni: a jogelőd Történeti Hivatal 2001-ben szaklevéltárrá alakult, megkapta a nemzetbiztonsági szolgálatok levéltári anyagait, valamint azokat az állambiztonsági iratokat, amelyeket korábban visszatartottak. A 2003. évi III. törvény megszüntette a levéltár illetékességét az 1990 után létrehozott nemzetbiztonsági szolgálatok iratanyaga felett, valamint az operatív nyilvántartó osztály által kezelt, ám az 1945 előtt keletkezett iratokat át kellett adni a törvényben megfogalmazott időközi korlátozás miatt más levéltáraknak. A törvény 2017. júniusi módosítása révén ismét a Történeti Levéltár jogosult átvenni és kezelni a nemzetbiztonsági szolgálatok iratait. Feladata lett továbbá feltárni, nyilvántartani és gyűjteni, illetve másolatban beszerezni a magyar vonatkozású külföldi állambiztonsági anyagokat. Az elmúlt években komoly együttműködést sikerült kialakítani a romániai Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS) levéltárával. Az itt őrzött magyar vonatkozású iratanyagok feltárását hosszú tárgyalás előzte meg, végül a munkát 2016-ban sikerült útjára indítani. A megkezdett program eredményeként több ezer oldalnyi magyar vonatkozású romániai iratanyag másolata került az ÁBTL-be.

feladata lett továbbá feltárni, nyilvántartani és gyűjteni, illetve másolatban beszerezni a magyar vonatkozású külföldi állambiztonsági anyagokat

több ezer oldalnyi magyar vonatkozású romániai iratanyag másolata került az ÁBTL-be

- ¶ A 2017-es törvénymódosítással a levéltár feladatai közé sorolták a másolatkészítést is a más levéltárakba került államvédelmi és állambiztonsági adatokat is tartalmazó iratokról, illetve a levéltár illetékességébe tartozó, de a közfeladatot ellátó szervnél őrzött, szét nem választható dokumentumokról. A források összegyűjtésével az ÁBTL bővíteni tudja az információs kárpótlásba bevonható iratok körét, elősegíti a levéltári feldolgozást, és megkönnyíti a kutatók munkáját is. A feladat megvalósításához a levéltár olyan kataszter elkészítését tervezi, amely megmutatja, melyik levéltárban milyen államvédelemmel vagy állambiztonsággal kapcsolatos forrásokat találhatunk.
- ¶ A személyes források iránti fokozódó érdeklődés hívta életre 2006-ban az iratfeldolgozó osztály keretén belül az oral history archívumot. A munka során a levéltárosok egykori hálózati személyekkel, operatív vagy szigorúan titkos tisztekkel,

az interjúk készítése az osztály munkájában sajnálatos módon háttérbe szorult, az interjúalanyok magas életkorából adódóan ezt a feladatot a továbbiakban kiemelten kell kezelni

illetve egykori áldozatokkal készítették interjúkat, melyeket az alannal történt egyeztetés után, közös megállapodás alapján a levéltár megőrizz, és meghatározott feltételek mellett kutathatóvá tesz. Az interjúk készítése az osztály munkájában sajnálatos módon háttérbe szorult, az interjúalanyok magas életkorából adódóan ezt a feladatot a továbbiakban kiemelten kell kezelni. Az új főigazgatói program az interjúk készítését a tudományos főosztály átalakításával a történeti feldolgozó és gyűjteményi osztály feladatai közé sorolta, de a felvételek kezelése a levéltári főosztályon belül működő iratfeldolgozó osztály feladata maradt. Az elmúlt időszakban a levéltári főosztály osztályvezetői és a történeti feldolgozó és gyűjteményi osztály vezetője olyan munkamegosztást alakítottak ki, amely elősegíti az interjúk készítését és archiválását.

- ¶ A levéltárban már több éve elkezdődött a személyes iratok, gyűjtemények, családi hagyatékok gyűjtése is, elsősorban a dossziéokban szereplők élettörténetének kiegészítése okán. Az állambiztonsági iratokból ugyanis egyoldalúan, az állambiztonsági szervek és a „jelentők” szemszögéből ismerhetjük meg a forrásokban szereplők élettörténetét – ennek kiegészítését célozta meg a magániratok gyűjtésével az iratfeldolgozó osztály. A személyek és családok írott emlékein, irathagyatékain keresztül feltárulhat az állambiztonság érdeklődésének homlokterében állók hétköznapi élete, gondolkodásmódja és érzésvilága. A személyes iratok, gyűjtemények, családi hagyatékok gyűjtésénél vállaljuk azok rendezését, digitalizálását is, így – amennyiben erre van igény – a család továbbra is megtarthatja a dokumentumait.

a személyek és családok írott emlékein, irathagyatékain keresztül feltárulhat az állambiztonság érdeklődésének homlokterében állók hétköznapi élete, gondolkodásmódja és érzésvilága

IRATFELDOLGOZÁS

- ¶ Az iratok rendszerezése, rendezése elengedhetetlen feltétele a megbízható nyilvántartások és segédletek készítésének, ahogy a digitalizálás eredményes kivitelezésének is. Az ÁBTL-ben komoly probléma, hogy az őrizetében lévő iratok töredékesek, valamint hiányoznak az eredeti irattári segédletek. Az eredeti irattári segédletek nemcsak a rendezés elvét

*Fontos megemlíteni: a jogelőd Történeti Hivatal
2001-ben szaklevéltárrá alakult, megkapta
a nemzetbiztonsági szolgálatok levéltári anyagait,
valamint azokat az állambiztonsági iratokat,
amelyeket korábban visszatartottak.*

*a rendezés során
az „eredeti irattári
rendet” próbáljuk
visszaállítani*

segíthetik, hanem a rendezés után – az elektronikus feldolgozás előtt – azonnal kutathatóvá teszik az iratanyagot. Abban az esetben, ha a segédletek megvannak, a rendezés során az „eredeti irattári rendet” próbáljuk visszaállítani, tudatosítva, hogy az „eredeti irattári rend” rekonstruálása, amely a levéltári munka egyik vezérlőelve, számos esetben problematikus. A levéltári rendezést megfelelő szintű segédletkészítés követi. A Történeti Levéltár az elkészült segédleteket (raktári nyilvántartásokat) – ha személyes adatokat nem sértenek – a kutatóteremben és a levéltár honlapján is folyamatosan elérhetővé teszi.

¶ Az ÁBTL szinte megalakulásától kezdve kiemelten kezelte egy kutatást segítő adatbázis fejlesztését, amellyel nemcsak pótolja az eredeti segédleteket, és megkönnyíti a tájékozódást a levéltári iratanyagban, hanem annál lényegesen többre is képes. Az ÁBTLInfo fejlesztése az elmúlt húsz évben folyamatos volt. Ennek köszönhetően jelenleg megközelítőleg kilencszázezer nevet és négymillió (!) digitalizált oldalt tartalmaz, s egyre több és több, összetettebb feladat ellátására képes (például a fotók feldolgozására alkalmas modul, optikai karakterfelismerő szoftver alkalmazása a digitalizált állományokban vagy a korábban említett „digitális kutatótermi” funkció). Ezek ismeretében az adatbázis építésének és fejlesztésének, valamint a digitalizálásnak a következő időszakban is kiemelt szerepet kell kapnia a levéltári munkafolyamatokon belül. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az ÁBTL állományában lévő iratok nem elhanyagolható része kézírás, amelyeket a jelenlegi karakterfelismerő programokkal is rendkívül időigényes kereshetővé tenni, ráadásul az eredmények is korlátozottak. A kézírást felismerő digitális módszerek folyamatosan fejlődnek ugyan, és a levéltár

*jelenleg
megközelítőleg
kilencszázezer
nevet és
négymillió (!)
digitalizált oldalt
tartalmaz*

*az ÁBTL
állományában
lévő iratok nem
elhanyagolható
része kézírás,
amelyeket
a jelenlegi
karakterfelismerő
programokkal
is rendkívül
időigényes
kereshetővé tenni*

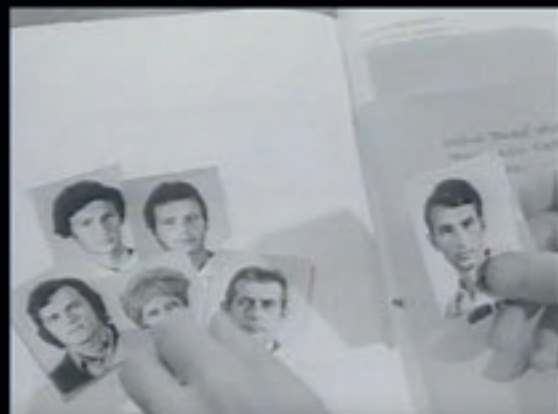
– pénzügyi lehetőségeinek figyelembevételével – próbál minél korszerűbb optikai karakterfelismerő szoftvereket alkalmazni, de ezek jelenleg még nem teszik lehetővé a feldolgozás teljes körű automatizálását.

¶ A Történeti Levéltár szakmai munkájának fontos eleme az állambiztonság és az államvédelem témaköreit érintő kutatások végzése. Az intézményen belül folytatott tudományos kutatások eredményeinek publikálása a kezdetektől kiemelt feladata a levéltárnak. Kutatásaink eredményeit közreadjuk monográfiákban, tanulmánykötetekben és forráskiadványokban. A levéltár kollégáinak csak a tavalyi évben megjelent munkái közül érdemes kiemelni a teljesség igénye nélkül: Baráth Magdolna *A szovjet tényező*, Gyarmati György *A Királyhágón innen és túl*, Müller Rolf *Az erőszak neve: Péter Gábor*, Palasik Mária *Parlamentarizmustól a diktatúráig (1944–1949)*, Papp István *Fehér Lajos. Egy népi kommunista politikus pályaképe*, Szekér Nóra *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története* című kötetét.

¶ 2007-ben jött létre a levéltár internetes folyóirata, a *Betekintő*. A negyedévenkénti folyóirat ma már történészek által rendszeresen hivatkozott szakmai fórum. Az ÁBTL-ben folyó tudományos kutatások bemutatásának másik fontos tere a 2011-ben indult, havi rendszerességgel szervezett *Történelmi Kávéház* előadássorozat, ahol a levéltár munkatársainak előadásai mellett az érdeklődők külső kutatók állambiztonsági témával kapcsolatos előadásait is meghallgathatják. 2017-től ingyenesen látogatható dokumentumfilm-sorozatot indított a Történeti Levéltár *Dokufilmklub* címmel. A havonta rendezett programon a vetítések után a dokumentumfilmek alkotói, külső szakértők beszélgetnek a közönséggel. Iratainkat és a korszakot az elmúlt húsz évben számtalan kiállításon

2017-től ingyenesen látogatható dokumentumfilm-sorozatot indított a Történeti Levéltár Dokufilmklub címmel

*A személyek és családok írott emlékein,
irathagyatékain keresztül feltárulhat
az állambiztonság érdeklődésének homlokterében állók
hétköznapi élete, gondolkodásmódja és érzésvilága.*

mutattuk be; 2017-ben indult útjára a *Bányászatták a Rákosi-korszakban* című vándorkiállítás.

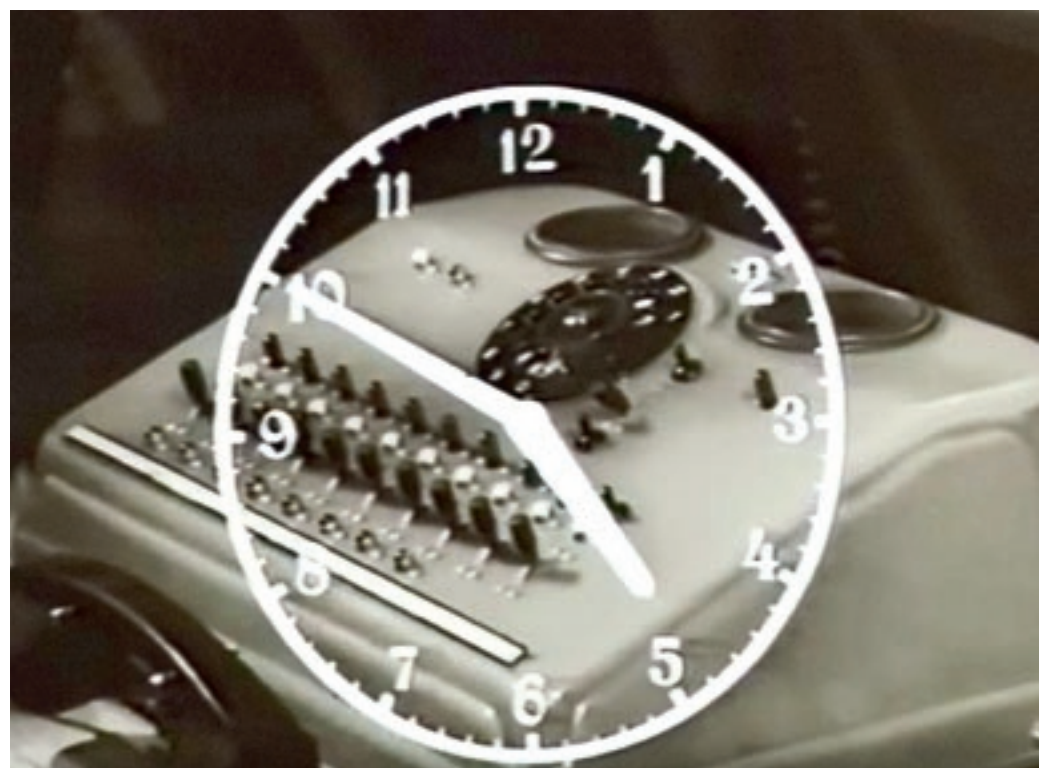
¶ Érdemes megemlíteni tematikus honlapjainkat is, például az 1950-es évek munkatáborait bemutató kétnyelvű oldalt, amelyet 2013-tól működtetünk. Az egykori kényszermunkatáborok virtuális, háromdimenziós rekonstrukcióját is tartalmazó oldal fejlesztése számtalan lehetőséget rejt még magában, különösen az 1945-ben létrehozott táborokra vonatkozó források minél szélesebb körű feltárásával és azok bemutatásával. Az intézmények közötti együttműködés jó példája a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárával közösen létrehozott Csernobil-archívum honlap, amely az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában és az MNL Országos Levéltárában őrzött dokumentumok mellett korabeli fényképeket és a katasztrófával kapcsolatban készült dokumentumfilmeket is bemutat. A következő időszakban a Munkatáborok, illetve a Csernobil-honlapok folyamatos fejlesztése mellett olyan tematikus, forrásközlő honlapokat tervezünk létrehozni, mint a betiltott művészet, a kulákok üldözése, az 1989-es tüntetések vagy a „közös terek az állambiztonság szemével” témáját feldolgozó oldalak.

olyan tematikus, forrásközlő honlapokat tervezünk létrehozni, mint a betiltott művészet, a kulákok üldözése, az 1989-es tüntetések vagy a „közös terek az állambiztonság szemével” témáját feldolgozó oldalak

¶ Az ÁBTL-ben folyó archontológiai kutatások első eredményei 2007-től jelentek meg az intézmény honlapján, majd 2009-ben az NKA Levéltári Kollégiuma támogatásával készült el az az archontológiai adatbázis, amely révén mindenki számára elérhetővé válik az 1956 és 1990 közötti állambiztonsági vezetők életútja.

mindenki számára elérhetővé válik az 1956 és 1990 közötti állambiztonsági vezetők életútja

¶ Napjainkban a közösségi hálózatok jelentősége megkérdőjelezhetetlen, így az ÁBTL modern tartalomszolgáltató közgyűjteményként kiemelt hangsúlyt helyez az intenzív jelenlétre a közösségi médiában. 2017-ben az ÁBTL helyet adott a Clavis Irodalmi Ügynökség által meghirdetett *56 – graffiti/Márciusban Újra Kezdjük* című kiállításnak. Az iskolás korosztályok élményalapú oktatását, a levéltári történelemórák biztosította ismeretszerzést a következő időszakban hasonló pályázati programokkal célszerű kiegészíteni, ezáltal is elősegítve a történelmi múlt megismerésének lehetőségét.

Nézelődés New Yorkban. Domokos Géza 1973 májusában
Domokos Géza-hagyaték, Szabédi Emlékház